

دانشکده‌ی الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد

فلسفه و کلام اسلامی

عنوان

شرح و بررسی اسما و صفات خداوند در صحیفه‌ی سجادیه

استاد راهنما

حجه الاسلام دکتر سید مرتضی حسینی شاهرودی

استاد مشاور

حجه الاسلام عزیزالله فیاض صابری

نگارش

فاطمه علمی راد

شهریور ۱۳۹۰

سید المرسلین

تقدیم

این اندک را اگر قابل باشد تقدیم می دارم

به پیشگاه مقدس پیشوای نیاسگران، زینت عابدان، سید ساجدان

حضرت امام علی بن الحسین علیه السلام

و

به محضروالای قطب عالم امکان، مولای

حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف

و

به روان پاک مادرم

که اولین کسی است که محبت اهل بیت علیهم السلام را در وجود من نهاد
و هر چه دارم از برکت دعای اوست.

تقدیر

حمد و سپاس بی‌حد و بی‌کران خداوند عزیز و قدیر را که توفیق تحصیل علم و حکمت
عنایت فرمود.

باشکر و سپاس از استاد گرامی و اندیشمند فرزانه جناب آقای دکتر سید مرتضی
حسینی شاهرودی که در تدوین این رساله با راهنمایی‌های عالمانه، دلسوزانه و
روشنگرانه مرایاری نمودند.

و نیز باشکر از استاد گرامی و ارزشمند جناب حجه الاسلام عزیز الله فیاض
صابری که بزرگوارانه امر مشاوره این رساله را بر عهده داشتند.

و با قدردانی از پدر ارجمندم که بزرگترین مشوق من در تحصیل علوم دینی بوده
اند.

هم چنین از همسر دلسوز و مهربانم که با صبر و تحمل خود مراد تدوین این رساله
پشتیبانی و از دو فرزند عزیزم که در امر تایپ و ویرایش آن مرایاری نمودند
کمال تشکر و قدردانی را دارم.

از خداوند منان برای همه ی این عزیزان، عزت، عافیت، توفیق روز افزون
و سعادت دو سرای در پر تو عنایات بقیه الله الاعظم خواهانم.

چکیده

این رساله با موضوع شرح اسما و صفات خداوند در صحیفه‌ی سجادیه با هدف دستیابی به معارف اصیل الهی در دعاها و مناجات‌ها و ترویج فرهنگ شیعی انجام گرفته است.

از مهم‌ترین بحث‌های الهیات در فلسفه و کلام بحث از اسما و صفات الهی است. واسطه قرار دادن اسما و صفات خداوند در دعاها بسیار تاکید شده است و کاربرد بسیار آنها به ویژه صفات فعل در صحیفه‌ی سجادیه مشهود است. اصطلاح رایج میان فیلسوفان و متکلمان درباره‌ی نام‌های خداوند کلمه‌ی «صفت» است. صفات الهی به ثبوتی و سلبی و از جهت دیگر به ذاتی و فعلی تقسیم می‌شود.

این مجموعه پس از بحث‌های کلی درباره‌ی اسم و صفت به شرح و بررسی معنای لغوی و اصطلاحی هر یک از صفات خداوند که در صحیفه‌ی سجادیه آمده است در سه بخش صفات ذاتی، صفات سلبی و صفات فعلی، با رویکرد کلامی و فلسفی پرداخته است. در این راه از عبارات مختلف خود صحیفه‌ی سجادیه، فرمایشات دیگر معصومین % و نظرات اندیشمندان اسلامی در این زمینه بهره گرفته شده است.

واژگان کلیدی: صحیفه‌ی سجادیه، اسم، صفت ذاتی، صفت سلبی، صفت فعلی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۴	تعریف و تبیین موضوع
۵	پیشینه‌ی تحقیق
۷	ضرورت تحقیق
۸	اهداف تحقیق
۸	سوال‌های اساسی تحقیق
۸	فرضیه‌های تحقیق
۹	روش تحقیق
۹	ساختار تحقیق

فصل اول: کلیات

۱۲	۱-۱. اهمیت و ارزش صحیفه سجادیه
۱۵	۱-۱-۱. ویژگی‌های صحیفه سجادیه
۱۶	۱-۱-۲. موضوعات صحیفه سجادیه
۱۷	۱-۱-۳. علت نام‌گذاری صحیفه سجادیه
۱۸	۱-۱-۴. سند صحیفه سجادیه
20	۱-۱-۵. مستدرکات و شروح صحیفه
21	۲-۱. اهمیت شناخت اسما و صفات الهی
24	۱-۲-۱. غیر قابل شناخت بودن ذات خداوند

24	۱-۱-۲-۱. معرفت حصولی
26	۲-۱-۲-۱. معرفت حضوری
27	۳-۱-۲-۱. علت مخفی بودن ذات خداوند
28	۴-۱-۲-۱. نهایت معرفت، اعتراف به عجز
29	۲-۲-۱. شناخت اسما و صفات بهترین راه شناخت خدا
31	۳-۱. مفهوم شناسی اسم و صفت
31	۱-۳-۱. اسم و صفت در لغت
32	۲-۳-۱. اسم و صفت در اصطلاح
32	۱-۲-۳-۱. دیدگاه نحوی
33	۲-۲-۳-۱. دیدگاه قرآن
36	۳-۲-۳-۱. دیدگاه کلام
36	۴-۲-۳-۱. دیدگاه فلسفه
37	۵-۲-۳-۱. دیدگاه عرفان

فصل دوم: اسمای الهی

۳۹	۱-۲. تسمیه خداوند به اسما
۳۹	۱-۱-۲. اسم، مسما و تسمیه
۳۹	۱-۱-۱-۲. ارتباط اسم، مسما و تسمیه
۴۳	۲-۱-۲. توقیفی بودن اسما
۴۵	۱-۲-۱-۲. توقیفی بودن اسما از دیدگاه عرفان
۴۷	۲-۲. تقسیم اسمای الهی
۴۷	۱-۲-۲. تقسیم اسما به اعتبار ظهور

۴۷	۲-۲-۲. تقسیم اسما به اعتبار مظهر
۴۸	۱-۲-۲-۲. اسم مستاثر
۴۹	۳-۲-۲. تقسیم اسما به اعتبار اطلاق بر غیر
۵۰	۴-۲-۲. تقسیم اسما به اعتبار ذکر تنها
۵۰	۳-۲. مراتب اسمای الهی
۵۱	۱-۳-۲. اسماء الحسنی
۵۱	۱-۱-۳-۲. مفهوم اسماء الحسنی
۵۲	۲-۱-۳-۲. معنای دعوت به اسماء الحسنی
۵۳	۳-۱-۳-۲. شماره اسماء الحسنی
۵۳	در قرآن
54	در روایات
55	در دعاها
۵۵	۴-۱-۳-۲. احصای اسماء الحسنی
۵۷	شرایط احصا
۵۸	۵-۱-۳-۲. عدم ترادف اسمای متقارب
۵۹	۲-۳-۲. اسم اعظم
۶۰	۳-۳-۲. امهات اسما
۶۱	۴-۲. تاثیر اسمای الهی در جهان هستی

فصل سوم: صفات الهی

۶۴	۱-۳. دیدگاه های مختلف درباره ی صفات خدا
----	---

- ۶۴ ۳-۱-۱. تشبیه
- ۶۵ ۳-۱-۱-۱. رد نظر اشاعره
- ۶۵ ۳-۱-۲. تنزیه
- ۶۶ ۳-۱-۲-۱. رد نظر معتزله
- ۶۷ ۳-۱-۳. جمع میان تشبیه و تنزیه (عینیت صفات با ذات)
- ۶۸ ۳-۱-۳-۱. دلایل این نظریه
- ۶۸ دلایل عقلی
- ۶۹ دلایل نقلی
- ۷۱ ۳-۳-۲. معنای اتصاف خداوند به صفات
- ۷۲ اشتراک لفظی یا معنوی صفات خدا با مخلوقات
- ۷۵ ۳-۲. تقسیم صفات
- ۷۵ ۳-۲-۱. صفات ذات و فعل
- ۷۶ ۳-۲-۱-۱. اثبات صفات ذات
- ۷۶ ۳-۲-۱-۲. اثبات فعل خدا
- ۷۷ صفات فعل از دیدگاه قاضی سعید
- ۷۷ ۳-۲-۱-۳. تفاوت اوصاف ذاتی و فعلی
- ۷۸ ۳-۲-۲. صفات ثبوتی و سلبی
- ۷۹ ۳-۲-۲-۱. بازگشت صفات سلبی به یک سلب
- ۸۰ ۳-۲-۲-۲. ارجاع صفات سلبی به ثبوتی
- ۸۱ ۳-۲-۲-۳. ارجاع صفات ثبوتی به سلبی و نقد آن
- ۸۳ ۳-۲-۳. صفات حقیقی و اضافی

۸۳ ۳-۲-۳-۱. صفات حقیقی محض و حقیقی دارای اضافه

۸۴ ۳-۲-۴. صفات ذاتی و خبری

فصل چهارم: تحلیل و بررسی صفات ذاتی خداوند در صحیفه‌ی سجادیه

۸۶ ۴-۱. الله

۸۸ ۴-۱-۱. امتیازات اسم الله

۸۹ ۴-۲. حیات

۸۹ ۴-۲-۱. معنای لغوی

۹۰ ۴-۲-۲. معنای اصطلاحی

۹۲ ۴-۲-۳. صفت حیات در صحیفه‌ی سجادیه

۹۴ ۴-۳. علم

۹۴ ۴-۳-۱. معنای لغوی

۹۵ ۴-۳-۲. معنای اصطلاحی

۹۶ ۴-۳-۲-۱. علم خداوند به ذات خود

۹۷ علم به ذات در صحیفه‌ی سجادیه

۹۹ ۴-۳-۲-۲. علم خداوند به موجودات قبل از ایجاد

۱۰۰ علم قبل از ایجاد در صحیفه‌ی سجادیه

۱۰۲ ۴-۳-۲-۳. علم خداوند به موجودات بعد از ایجاد

۱۰۴ علم بعد از ایجاد در صحیفه‌ی سجادیه

۱۰۶ ۴-۴. سمع و بصر

۱۰۶ ۴-۴-۱. معنای لغوی

- ۱۰۷ ۴-۴-۲. معنای اصطلاحی
- ۱۱۰ ۴-۴-۳. سمع و بصر در صحیفه‌ی سجادیه
- ۱۱۱ ۴-۵. قدرت
- ۱۱۱ ۴-۵-۱. معنای لغوی
- ۱۱۲ ۴-۵-۲. معنای اصطلاحی
- ۱۱۳ ۴-۵-۳. صفت قدرت در صحیفه‌ی سجادیه
- ۱۱۸ ۴-۶. اراده
- ۱۱۸ ۴-۶-۱. معنای لغوی
- ۱۱۹ ۴-۶-۲. معنای اصطلاحی
- ۱۲۲ ۴-۶-۳. اراده و مشیت
- ۱۲۳ ۴-۶-۴. منشا اراده
- ۱۲۴ ۴-۶-۵. مراتب اراده
- ۱۲۴ ۴-۶-۵-۱. اراده‌ی ذاتی و فعلی
- ۱۲۵ ۴-۶-۵-۲. اراده‌ی تکوینی و تشریحی
- ۱۲۵ ۴-۶-۶. اراده‌ی ذاتی در صحیفه‌ی سجادیه
- ۱۲۸ ۴-۶-۷. اراده‌ی فعلی در صحیفه‌ی سجادیه
- ۱۲۸ ۴-۶-۷-۱. اراده‌ی تکوینی در صحیفه‌ی سجادیه
- ۱۳۲ ۴-۶-۷-۲. اراده‌ی تشریحی در صحیفه‌ی سجادیه
- ۱۳۳ ۴-۶-۸. اراده و مشیت در صحیفه‌ی سجادیه
- ۱۳۴ ۴-۷. کلام
- ۱۳۴ ۴-۷-۱. معنای لغوی
- ۱۳۵ ۴-۷-۲. معنای اصطلاحی

۱۳۶	۴-۷-۳. اقسام کلام
۱۳۸	۴-۷-۴. صفت کلام در صحیفه‌ی سجادیه
۱۴۰	۴-۸. اولیت و آخریت
۱۴۳	۴-۹. دوام
۱۴۵	۴-۱۰. صمدیت
۱۴۸	۴-۱۱. عزت
۱۵۰	۴-۱۲. غلو
۱۵۲	۴-۱۳. عظمت
۱۵۴	۴-۱۴. کبر
۱۵۶	۴-۱۵. مجد
۱۵۷	۴-۱۶. بهاء

فصل پنجم: تحلیل و بررسی صفات سلبی خداوند در صحیفه‌ی سجادیه

۱۶۱	۵-۱. نفی ترکیب
۱۶۲	۵-۱-۱. استدلال بر نفی ترکیب
۱۶۳	۵-۲. نفی شریک
۱۶۶	۵-۲-۲. احدیت و واحدیت در صحیفه‌ی سجادیه
۱۶۸	۵-۲-۲-۱. توهم وحدت عددی خداوند
۱۷۲	۵-۳. نفی شبیه
۱۷۴	۵-۳-۱. نفی شبیه در صحیفه‌ی سجادیه
۱۷۶	۵-۴. نفی ضد

۱۷۸	۵-۵. نفی حد
۱۷۹	۵-۶. نفی جسمیت
۱۸۰	۵-۷. نفی وزیر
۱۸۰	۵-۸. نفی فرزند
۱۸۲	۵-۹. نفی ادراک
۱۸۳	۵-۹-۱. نفی درک عقلی ذات خدا
۱۸۴	۵-۹-۲. نفی درک عقلی صفات خدا
۱۸۷	۵-۹-۳. نفی درک حسی خداوند
۱۸۷	۵-۹-۴. نفی رؤیت
۱۸۸	۵-۹-۴-۱. اقسام رؤیت
۱۸۸	رؤیت حسی
۱۸۹	رؤیت شهودی
۱۹۰	۵-۱۰. نفی تغییر
۱۹۰	۵-۱۱. نفی مشقت و سختی
۱۹۲	۵-۱۲. نفی سؤال
۱۹۴	۵-۱۳. نفی نیاز
۱۹۶	۵-۱۴. نفی بخل
۱۹۷	۵-۱۵. نفی فروش نعمت
۱۹۸	۵-۱۶. نفی منت
۲۰۰	۵-۱۷. نفی از پشیمانی در بخشش
۲۰۰	۵-۱۸. نفی عجله در عقاب

فصل ششم: تحلیل و بررسی صفات فعلی خداوند در صحیفه‌ی سجادیه

۲۰۶	۱-۶. ابتدا
۲۰۷	۲-۶. انشا
۲۰۷	۳-۶. ابداع
۲۱۰	۴-۶. خلق
۲۱۱	۱-۴-۶. تفاوت این صفات
۲۱۱	۵-۶. تقدیر
۲۱۳	۶-۶. تصویر
۲۱۴	۷-۶. ربوبیت
۲۱۵	۸-۶. تدبیر
۲۱۷	۹-۶. مُلک
۲۱۹	۱۰-۶. سلطنت
۲۲۲	۱۱-۶. ولایت
۲۲۳	۱-۱۱-۶. اقسام ولایت
۲۲۴	۲-۱۱-۶. انحصار ولایت در خداوند
۲۲۴	۱۲-۶. حکمت
۲۲۶	۱۳-۶. عدالت
۲۲۷	۱-۱۳-۶. عدالت تکوینی
۲۲۷	۲-۱۳-۶. عدالت تشریحی

۲۲۸	۶-۱۳-۳. عدالت در صحیفه‌ی سجادیه
۲۲۹	۶-۱۴. انصاف
۲۳۱	۶-۱۴-۱. تفاوت عدل و انصاف
۲۳۱	۶-۱۵. جلال
۲۳۴	۶-۱۶. فضل
۲۳۵	۶-۱۶-۱. ویژگی‌های فضل الهی در نگاه صحیفه‌ی سجادیه
۲۳۵	۶-۱۶-۱-۱. عظیم
۲۳۵	۶-۱۶-۱-۲. جسیم
۲۳۵	۶-۱۶-۱-۳. کاهش ناپذیری
۲۳۶	۶-۱۶-۱-۴. پایان ناپذیری
۲۳۶	۶-۱۶-۱-۵. شفیع بودن
۲۳۷	۶-۱۶-۲. شرط برخورداری از فضل الهی
۲۳۸	۶-۱۷. هبه
۲۳۹	۶-۱۸. جود
۲۳۹	۶-۱۹. کرم
۲۴۱	۶-۱۹-۱. تفاوت جود و کرم
۲۴۲	۶-۲۰. عطا
۲۴۳	۶-۲۰-۱. ویژگی‌های عطای الهی در نگاه صحیفه‌ی سجادیه
۲۴۳	۶-۲۰-۱-۱. نیکو بودن
۲۴۳	۶-۲۰-۱-۲. بزرگی
۲۴۳	۶-۲۰-۱-۳. ارزشمندی
۲۴۴	۶-۲۰-۱-۴. گوارا بودن

۲۴۴	۶-۲۱. منّ
۲۴۷	۶-۲۲. حنّ
۲۴۷	۶-۲۳. رفق
۲۴۸	۶-۲۴. طول
۲۴۹	۶-۲۵. ارشاد
۲۴۹	۶-۲۶. احسان
۲۵۱	۶-۲۶-۱. ویژگی‌های احسان خداوند در نگاه صحیفه‌ی سجادیه
۲۵۱	۶-۲۶-۱-۱. ابتدایی بودن
۲۵۱	۶-۲۶-۱-۲. فنا ناپذیری
۲۵۲	۶-۲۶-۱-۳. بزرگی
۲۵۲	۶-۲۶-۱-۴. راه‌نمایی
۲۵۲	۶-۲۶-۱-۵. سبب اصلاح
۲۵۲	۶-۲۷. رزق
۲۵۳	۶-۲۷-۱. ویژگی‌های رزق در نگاه صحیفه‌ی سجادیه
۲۵۳	۶-۲۷-۱-۱. رزق واسع
۲۵۵	۶-۲۷-۱-۲. رزق طیب
۲۵۶	۶-۲۷-۱-۳. رزق مبارک
۲۵۶	۶-۲۷-۱-۴. رزق آسان
۲۵۶	۶-۲۷-۲. رزق مادی و معنوی
۲۵۷	۶-۲۷-۳. انحصار رازقیت در خداوند
۲۵۸	۶-۲۸. رأفت

۲۵۸	۶-۲۸-۱. تفاوت رأفت و رحمت
۲۶۰	۶-۲۹. عطوفت
۲۶۰	۶-۳۰. لطف
۲۶۲	۶-۳۱. عافیت
۲۶۴	۶-۳۲. رحمت
۲۶۷	۶-۳۲-۱. تفاوت رحمان و رحیم
۲۶۹	۶-۳۲-۲. ویژگی‌های رحمت الهی در نگاه صحیفه‌ی سجادیه
۲۶۹	۶-۳۲-۲-۱. وسعت و فراگیری
۲۶۹	۶-۳۲-۲-۲. فنا ناپذیری
۲۶۹	۶-۳۲-۲-۳. سبقت بر غضب
۲۷۰	۶-۳۲-۳. مورد رحمت واقع شدگان
۲۷۲	۶-۳۳. غضب
۲۷۳	۶-۳۳-۱. گناه سبب غضب خدا
۲۷۴	۶-۳۳-۲. راه رهایی از غضب خدا
۲۷۵	۶-۳۴. توفیق
۲۷۷	۶-۳۵. تسدید
۲۷۸	۶-۳۶. اجابت
۲۸۱	۶-۳۷. قبول
۲۸۱	۶-۳۸. قرب
۲۸۳	۶-۳۹. حلم
۲۸۴	۶-۴۰. أجاره

۲۸۵	۴۱-۶. ستر
۲۸۷	۴۲-۶. توبه
۲۸۸	۴۳-۶. عفو
۲۹۰	۱-۴۳-۶. ویژگی های عفو در نگاه صحیفه‌ی سجادیه
۲۹۰	۱-۱-۴۳-۶. دشوار نبودن
۲۹۰	۲-۱-۴۳-۶. عظمت
۲۹۱	۳-۱-۴۳-۶. اولویت بر عقاب
۲۹۱	۴۴-۶. غفران
۲۹۳	۱-۴۴-۶. ویژگی های غفران در نگاه صحیفه‌ی سجادیه
۲۹۳	۱-۱-۴۴-۶. لذت بخش بودن
۲۹۴	۲-۱-۴۴-۶. موجب اعتماد
۲۹۴	۳-۱-۴۴-۶. سبب شفاعت
۲۹۵	۴۵-۶. تجاوز
۲۹۶	۱-۴۵-۶. رابطه‌ی عفو، غفران و تجاوز
۲۹۷	۴۶-۶. رضوان
۲۹۹	۱-۴۶-۶. وسیله‌ی رضوان الهی
۳۰۰	۴۷-۶. حمد
۳۰۲	۱-۴۷-۶. اختصاص حمد به خداوند
۳۰۳	۴۸-۶. شکر
۳۰۵	۱-۴۸-۶. رابطه‌ی حمد و شکر
۳۰۶	خاتمه
۳۰۹	پیشنهادها